

Rutes pels cementiris de la demarcació de Tarragona

Gandesa (5). Soldats i Civils reposen en un sòl que fou camp de batalla

MEMÒRIA DELS ESTRALLS DE LA BATALLA DE L'EBRE

INFOGRAFIA: ANA GÓMEZ CARRACEDO

La Terra Alta: pocs cementiris, molts monuments

La Terra Alta és la comarca que menys cementiris té de Tarragona, només 17, però és la que més monuments funeraris acapara, escampats pels termes i per la serra de Pàndols arran de les moltes massacres que s'hi van viure durant la Guerra Civil: de la Quinta del Biberó, del Terç de Montserrat, dels Brigadistes Internacionals nord-americans... El 1936, uns 200 civils van morir

assassinats pel Batalló de la Mort de la FAI, a Gandesa i Falset. També van sembrar l'horror les matances de la CNT-FAI a Vilalba dels Arcs el 1936, i a la Fatarella el 1937. Després de la Llei de Memòria Històrica del 2007 i de la de Dignificació de Fosses Comunes del 2009, els monuments de la Guerra Civil criden a la concòrdia. Alguns d'ells són el Memorial de les Camposines a la Fatarella, i el poble vell enrunat de Corbera, com a recordatori del que no s'ha de tornar a repetir.

TEXT: TATE CABRÉ I MASSOT
tate@tatecabre.com

Avui dissabte 7 de novembre el Diari presenta la ruta pel cementiri de Gandesa, un recinte funerari que és un llibre obert de la Guerra Civil per se, ja que va ser escenari d'afusellaments i del foc creuat entre els dos bàndols. De les cicatrius que va deixar la confrontació bèl·lica a la Terra Alta en són testimoni els símbols franquistes i els monuments a la concòrdia que hi han quedat.

Tate Cabré és doctora en Periodisme i Comunicació per la Universitat Autònoma de Barcelona i Guia Oficial de Turisme de la Generalitat. Col·labora amb el Diari de Tarragona des de l'any 1989.

1 Entrada. El cementiri de Gandesa (1922) és el més modern de les comarques tarragonines, i el que ens aporta el més cruel testimoni de la Guerra Civil, per si mateix, ja que el 1936 va ser escenari de les matances fraticides dels anarquistes i el 1938 va trobar-se al mig del foc creuat a la Batalla de l'Ebre. Les làpides i creus dels dos bàndols són un bon exercici de memòria històrica. Un frondós caminal de xiprers condueix a l'elegant entrada al cementiri, que destaca pel fet de tenir tres portes: la central, la més antiga, és la més majestuosa. Un arc de mig punt de pedra condueix a un rebedor amb estances a banda i banda. A la teulada hi destaca una creu llatina de forja. Emmarcant l'entrada hi ha dos xiprers.

La porta de l'esquerra està tapiada i seria l'entrada a l'espai «dels descreguts» o antic cementiri civil, que en certes èpoques estaria aïllat del cementiri cristià i tindria la seva pròpia entrada. Finalment la tercera porta, molt més moderna, permet l'entrada i sortida de vehicles.

Tres cementiris

Pel que fa als seus antecedents, tal com ens explica l'historiador local Anton Monner i Estopinyà, quan es va tancar el fossar de la plaça de l'església, el cementiri, al 1816, es va situar al primer eixample entre la zona on actualment hi ha el Registre de la Propietat i el carrer d'Onofre Català. La primera persona en ser-hi sebollida va ser la nena Magdalena Alcoverro. Quan aquest va quedar saturat se'n va obrir un segon l'any 1878 on actualment s'ubica l'institut d'ensenyament se-

cundari. Tal com ens recorda la reixa de forja d'entrada al cementiri, aquest es va inaugurar l'any 1922.

2 Carrer Principal. Entrant a la dreta hi trobem una sèrie de capelles neogòtiques pertanyents a famílies com els Pedrol Saun o els Ferrer Benavent, tractants de vi. Algunes estan adornades amb escultures femenines oferents de marbre, com la de la capella Pedrol Saun, que porta una corona, o en bronze com la del mausoleu Piqué, que ofereix un colom, analogia de l'ànima del finat.

3 Antic cementiri civil. A l'esquerra hi veiem tapiada l'entrada a l'antic cementiri civil, avui integrat, i localment conegut com «lo corralet» o «els descreguts». Hi trobem la tomba on reposen dues generacions de la família Borràs, activistes catalanistes: Nicolau Borràs Dardell, «Colau del Ros» (1894-1958) amb un gran escut de Catalunya esculpit a la pedra i el seu fill Enric Borràs Cubells (1920-1985), tinent d'artilleria de l'Exèrcit Popular a la Batalla de l'Ebre sobre la qual va escriure la seva vivència, i que el marcaria tota la vida. A la làpida hi podem veure la inscripció «as a far, faces» (el que hagi de fer, fes-ho), lema de Martí i l'Humà. L'any 1982 va fundar a Barcelona l'editorial El Llamp amb el seu fill Enric Borràs Calvó. El nom de l'editorial es va agafar de la revista «El Llamp», publicació de la Terra Alta, Priorat i Ribera d'Ebre que s'editava als anys 20 del s. XX. Els seus néts són el periodista i el fotoperiodista Enric i Jordi Borràs Abelló.

4 Sarcòfags. Tipologia de tomba característica del cementiri de Gandesa. Es conforma per un únic nínxol aïllat i situat a terra. Acostuma a tenir una làpida frontal.

5 Treballs de rocalla. Les tombes i creus que imiten elements vegetals i roques, de vegades combinats amb còdols i cargols són molt típiques de les zones més austeres dels cementiris especialment en períodes de pobresa econòmica.

6-7 Lloc i Fossa dels Fets de l'any 1936. Una placa de marbre blanc indica el punt on van ser afusellats (6), abans de ser llençats a la fossa que ells mateixos havien excavat (7). Es tracta dels 29 afusellats el 13 de setembre pel Batalló de la Mort, uns 40 anarquistes de la FAI vinguts des de Barcelona comandats pel valencià Pasqual Fresquet, que l'endemà van seguir assassinat al municipi de Falset. El 28 d'agost també havien assassinat 7 persones que reposen al cementiri de Reus. El Franquisme va reinterpretar els

'Avui per mi, demà per tu'

1

2

3

4

5

6

7

8

9

fets amb la seva lectura unidireccional i va cobrir la fossa amb el monument als «Caídos por Gadesa por Dios i por España». Element inclòs dins el cens de simbologia franquista amb el número 988.

8 Raggrupamento carrista. Les catorze creus pertanyen a l'agrupació de tanquistes, carros blindats i autos d'assalt, del Raggrupamento italo-espanyol de carri-artilleria que va fer costat al bàndol franquista a Vilalba dels Arcs, Corbera d'Ebre i la Serra de Cavalls. Hi ha militars espanyols, italians i marroquins de diferent graduació. Les creus estan col·locades per ordre jeràrquic: la primera, més gran, pertany al caporal Severino Vasquez Blanco, i el succeeixen un caporal, un capellà alferes, un

sergent i deu soldats.

9 Kenneth P. Nelson. Placa en homenatge al soldat Nelson, de 22 anys, nascut a Colorado el 1916, del Batalló Lincoln de les Brigades Internacionals. Va ser afusellat a prop de Gadesa el 1938 però el cos no va ser trobat. La placa va ser col·locada per la seva neboda el 2013 junt amb les creus dels seus enemics en un gest de reconciliació.

10 Panteó Àngel Forés. Va ser una de les víctimes de la massacre anarco-sindicalista del setembre del 1936 però no està a la fossa amb la resta perquè el van matar a casa seva per comptes d'afusellar-lo al punt sis, com a la resta del grup. Element inclòs dins el cens de simbologia franquista amb el núme-

ro 987 pel rètol: «asesinado por los marxistas».

11 Monument als republicans. Cenotafi erigit per l'ajuntament democràtic del 1987 als gandesans morts en defensa de la República per tal d'impulsar la memòria històrica. Es va avançar 20 anys a les lleis de memòria històrica del 2007 i 2009. Si continuem cap al camp de creus de ponent, veurem la làpida de Francesc Fornós Hostau dit "Lo Conde", conegut personatge local amant de la ironia i el sarcasme que solia parlar fent rodolins.

12 Mosaics artístics. Marta Giménez Clúa és l'artista autora dels impressionants mosaics amb la tècnica del trencadís que decoren els nínxols de Jaume Esteve i Meix i de la família Guerre-

1 i 2. Capelles neogòtiques Piqué i Pedrol, situades al passeig principal, franquejat per xiprers centenaris, prop de l'entrada. Lluixen escultures femenines oferents.
3. Antic Cementiri Civil, abans separat i avui integrat al recinte funerari com mana la Llei del 1978. Se'l coneix com «Lo corralet» o «los descreguts».
4. Una placa de marbre blanc recorda el lloc exacte on els anarquistes de l'Òmnibus de la mort de la FAI van afusellar un grup de civils del poble el 13 de setembre del 1936.
5. Catorze creus dels tanquistes italians, marroquins i espanyols del Raggrupamento carrista que Mussolini va finançar per combatre la República al costat del bàndol franquista.
6. Cenotafi o monument sense restes als morts del bàndol republicà per part de l'Ajuntament l'any 1987, vint anys abans de la llei del 2007.
7. Panteó Àngel Forés, una de les víctimes de la massacre de la FAI del 1936 que no va ser abatuda al cementiri.
8. Mosaics artístics en trencadís obra de l'artista musiva local Marta Giménez Clúa.
9. Crematori de flors seques.

FOTOS: TATE CABRÉ

ro Pérez, a la zona de l'eixample.

13 Capella. A l'eixample del cementiri s'hi va construir un espai central reservat per a la capella en el qual finalment es va construir un altar.

14 Columbaris. Malgrat que la població de Gadesa segueix preferint la inhumació a la incineració, al cementiri ja hi ha quaranta columbaris, la majoria buits, per a col·locar-hi les urnes cineràries.

15 Crematori de flors. Al final del recorregut hi trobem el forn de pedra, destinat a cremar els rams, corones i flors seques que deixaran pas a altres fresques i oloroses. És l'únic cementiri de tots els que hem visitat que disposa de crematori de flors seques.

Més informació

La informació i fotografies d'aquesta sèrie estan extrets del llibre **'Avui per tu, demà per mi. Els cementiris de la demarcació de Tarragona'**, editat per la Diputació de Tarragona. Es pot adquirir a través del web (www.dipta.cat/RBIV) o del correu publicacions@dipta.cat, a 5 euros i a les llibreries que ho sol·licitin.

El pròleg del volum és de l'escriptora Olga Xirinacs

Calendari de lliuraments:

Dissabte 24/10: Reus
Diumenge 25/10: Tarragona
Dissabte 31/10: Montblanc
Diumenge 1/11: Tortosa
Dissabte 7/11: Gadesa
Diumenge 8/11: Amposta
Dissabte 14/11: Falset
Diumenge 15/11: Vendrell
Dissabte 20/11: Móra
Diumenge 21/11: Valls

I demà... Cementiri d'Amposta

La ruta de demà explorarà el molt interessant cementiri d'Amposta. A la foto de sota, el panteó Bonet-Pons, obra de l'escultor Emili Bonet Casanova.

